

פרשת ויקהל

מפרסמים עושי מצוה

שאלות מפתח

- ◇ מדוע עשיית הארון נקראת על שם בצלאל?
- ◇ מה המקור לכך שמזכירים עושי מצוה לשבח?
- ◇ האם ומתי מותר לגבאים להחליף חפצים שנתרמו לבית הכנסת?
- ◇ האם מותר לתורם לרשום את שמו על החפץ שהוא תורם?
- ◇ האם כתיבת השם על התרומה אינה נוגדת את ערכי הצניעות והענוה?
- ◇ מה ההבדל בין תרומה לצדקה לבין תרומה לבית כנסת וישיבה?
- ◇ האם ניתן לקבל תרומות גם מאנשים שאינם שומרים תורה ומצוות ולרשום עליהם את שם התורם?
- ◇ מה באשר לרישום שם התורם כשהוא אינו יהודי?

הארון על שם בצלאל

במרכזן של פרשיות המשכן ניצבת דמותו של בצלאל בן אורי, אשר התורה מייחסת לו באופן אישי את מלאכת עשיית ארון הברית: "וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֶן". אף שהמשכן כולו היה מפעל חיים משותף של כלל ישראל, בחרו חז"ל להדגיש כי המלאכה נקראה על שמו של בצלאל בשל מסירות נפשו המיוחדת.

לאור זאת נבקש לדון ביסודות ההלכתיים של "מפרסמים עושי מצוה", ולהתבונן בתוקפו של המנהג לחקוק שמות לזיכרון על חפצי מצוה. האם ראוי לפרסם את שמם של עושי מצוה ותורמים על גבי חפצי קודש, ובכך להביע הכרת טובה, או שמוטב לשמור על ערך הענוה?

בפסוקים המתארים את הכנת ארון הברית על ידי בצלאל בן אורי, נאמר¹:

"וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֶן עֲצֵי שִׁטִּים, אֲמֹתַיִם וְחֲצֵי אַרְכּוֹ וְאֵמָה וְחֲצֵי רְחִבּוֹ וְאֵמָה וְחֲצֵי קִמְתּוֹ. וַיַּצְפּוּהוּ זָהָב טְהוֹר מִבֵּית וּמְחוּץ... וַיַּעַשׂ בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים וַיַּצֵּף אֹתָם זָהָב... וַיַּעַשׂ כְּפֶתֶת זָהָב טְהוֹר... וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרָבִים זָהָב...".

למקרא הפסוקים נראה כי בצלאל הכין את הארון בעצמו, ללא סיוע של עוזרים. רש"י על אתר עומד על נקודה זו ומבאר כי המלאכה נקראת על שמו בזכות מסירותו המיוחדת:

"וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל - לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים, נקראת על שמו".

מקור דבריו של רש"י נמצא במדרש **תנחומא**², המדגיש כי פרסום שמו של בצלאל הוא השכר שקיבל על השקעתו העצומה:

¹ שמות לז, א-ח.

² מדרש תנחומא פרשת ויקהל י'.

"ובצלאל עצמו עשה הכל, שכל פעם ופעם הוא אומר 'יעש בצלאל'. אלא על ידי שנתן נפשו הרבה על המשכן, לפיכך לא קיפח הקדוש ברוך הוא שכרו, והוא מפרסמו בכל פעם ופעם שנאמר: 'יעש בצלאל'".

בין צניעות להכרת הטובה

ייחוס עשיית הארון לבצלאל, מעורר אותנו לשאול: האם ראוי ונכון לחקוק את שמות התורמים על חפצים שהם מעניקים לציבור?

ניתן למצוא ביסוס למנהג פרסום התורמים, בדברי המשנה במסכת **יומא**³, המפרטת את נדבניה הגדולים של עבודת המקדש:

"של אשכרוע היו ועשאן בן גמלא של זהב, והיו מזכירין אותו לשבח... בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור... מונבז המלך היה עושה כל ידות הכלים של יום הכיפורים של זהב. הילני אמו עשתה נברשת של זהב... ניקנור נעשו נסים לדלתותיו והיו מזכירין אותו לשבח".

המשנה אף מנגידה בין אלו המוזכרים לשבח לבין אלו שסירבו ללמד מאומנותם, כמו בית גרמו ובית אבטינס, המוזכרים לגנאי. המשנה מבחינה בין אלו לבין אלו בהתאם לפסוק: "זָכַר צְדִיק לְבִרְכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקַב"⁴ - מכאן שראוי להעלות על נס את פועלם של עושי המצוה ולהנציחם לדורות, ואילו הרשעים נזכרים לגנאי בשכחתם.

מסקנה זו מעוררת אותנו לשאול: האם הפרסום אינו נוגד את מידת הענוה? והשאלה מתחדדת לאור המעשה המובא ב**גמרא**⁵, על בנו של יוסף בן יועזר, שהקדיש הון עתק למקדש לאחר שמצא מרגלית יקרה בדג, וזכה שחכמי הדור ינציחו את פועלו:

"עמדו וכתבו: יוסף בן יועזר הכניס אחת, ובנו הכניס שש".

הרשב"ם שם מבאר, כי כתיבה זו נעשתה בהסכמת כל חכמי הדור כדי ללמד דורות קדימה:

"עמדו וכתבו - דלמילף מינה [ללמוד ממנה] כתבו כן... אלמא לא פליגי רבנן עליה [הרי שאין חכמים חולקים עליו], דהא עמדו וכתבו קתני, דהיינו כל חכמי הדור".

הכתיבה לא היתה רק לצרכים טכניים של הנהלת חשבונות, אלא כדי שדורות הבאים ילמדו ממעשי התורם. העובדה שחכמים הם אלו שכתבו והנציחו את התרומה, מעניקה תוקף הלכתי וציבורי למנהג פרסום השמות, ומוכיחה שהציבור חייב להנציח את התורם כדי לעודד אחרים.

הריטב"א שם מוסיף ומבהיר את חשיבות הזיכרון:

"ויש אומרים שהיו כותבים ספר מן ההקדשות כדי שיהא זכר למקדישים. כי ראוי להזכיר לדורות מעשים טובים שעושים בני אדם".

³ יומא פ"ג, משניות ט-י.

⁴ משלי י, ז.

⁵ בבא בתרא קלג ע"ב.

נמצאנו למדים, כי פרסום עושי מצוה, גם אם הוא עשוי לפגום בערך הענוה, הוא כלי נכון וראוי מבחינה חינוכית ומוסרית, כי הפרסום משרת שתי מטרות:

- א. הכרת טובה לתורם על מסירותו.
- ב. עידוד הציבור לפתוח את הלב ולנדב לצרכי מצוה.

שינוי ייעוד והחלפת חפצים שנתרמו

מעבר לשאלת עצם הפרסום, עולה שאלה מעשית: האם מותר לגבאי בית הכנסת למכור חפץ שנתרם, כגון פרוכת או מנורה, ולהחליף אותו בחדש, או לשנות את ייעודו למטרה אחרת?

הגמרא במסכת **ערכין**⁶ דנה באיסור לשנות תרומה שניתנה לבית הכנסת:

"תנו רבנן: ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת - אסור לשנותה... אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה - מותר לשנותה".

למדנו אם כן, כי יש להבחין בין שני סוגי שינויים:

- א. אסור להשתמש בתרומה לצרכי חולין או לצרכים שאינם מצוה.
- ב. מותר לשנות את הכלי או למכור אותו לצורך מצוה אחרת, שכן חזקה על ישראל שנתן את תרומתו על דעת הגבאים שיעשו בה את הטוב ביותר עבור המצוה.

הגמרא מציינת בהמשך שם, כי בשונה מתרומה של יהודי, בתרומת גוי אין לשנות את ייעוד החפץ אפילו לדבר מצוה, כל עוד לא "נשתקע שם בעליה". וטעם הדבר הוא, החשש שהגוי יתרעם על השינוי, דבר שעלול להוביל לחילול השם.

הירושלמי⁷ קובע כי חקיקת השם על גבי החפץ משמרת את זיכרון התורם ומונעת את האפשרות לשנותו:

"אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן: אם היה שם הבעלים חקוק עליהן - כמי שלא נשתקע שם הבעלים מהן".

לפי הירושלמי, ברגע ששם התורם חקוק על הכלי, הזיקה של התורם לחפץ נשמרת לעולם. במקרה כזה, גם אם מדובר בתרומת ישראל, הכלי מקבל מעמד קבוע המקשה על הגבאים לשנות את ייעודו, כפי שמעיד הסיפור על אנטונינוס שחקק את שמו על המנורה שנתן לבית הכנסת:

"כהדא אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת. שמע רבי ואמר: ברוך אלקים אשר נתן בליבו לעשות מנורה לבית הכנסת".

נמצא כי לרישום השם על החפץ יש השלכה הלכתית: הוא מונע את "השתקעות השם" ומטיל מגבלה על הגבאים, המונעת מהם לשנות את ייעוד החפץ בקלות.

⁶ ערכין ו ע"ב.

⁷ ירושלמי מגילה פ"ג, ה"ב.

רישום שם התורם על גבי החפץ הנתרם

בש"ת הרשב"א⁸ נדון מקרה שבו תורם שבנה את היכל בית הכנסת ביקש לחקוק את שמו על הפתח, אולם חלק מהציבור התנגד לכך. הרשב"א פסק שהציבור אינו יכול לעכב על ידו, וסיכם את דבריו ביסוד חשוב:

"מכאן אתה למד שהיו נוהגין לכתוב כן שמות המקדישין לשמים להיות להם לזכרון טוב על מצוה ולפתוח דלת לעושה מצוות".

הרשב"א מבסס את דבריו, בין היתר, על המדרש⁹ המתאר כיצד כל מעשה טוב נרשם לדורות:

"לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא היה כותבה. עכשיו מי כותבה? אליהו כותבה ומלך משיח והקב"ה חותם על ידיהם".

הרמ"א¹⁰ מביא את דברי הרשב"א להלכה, אך מקדים להם סייג בנוגע לכוונת הלב:

"ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שנותן. ואם מתפאר, לא די שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה... ומכל מקום מי שמקדיש דבר לצדקה, מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון, וראוי לעשות כן".

בביאור דברי הרמ"א, ש"ראוי לעשות כן" - לחקוק את שם התורם - מציע הט"ז טעם הלכתי. לדבריו, הרישום נועד להגן על ייעודו המקורי של החפץ:

"וראוי לעשות כן. ונראה הטעם דנפקא מינה מזה, שאז לא יוכלו הציבור לשנות אותו דבר למידי אחרינא [לדבר אחר]".

כלומר, לשיטת הט"ז, המטרה אינה כבודו של התורם, אלא יצירת "זיקה" קבועה של החפץ לבעליו המקוריים, דבר המגביל את סמכות הגבאים לשנות את השימוש בחפץ בעתיד.

אולם הש"ך, **רבי שבתי הכהן**¹¹, בחיבורו **נקודות הכסף**¹², תוקף בחריפות את דברי הט"ז וטוען כי הוא החטיא את מקור הדין המפורש בתשובת הרשב"א:

"לחינם בדה טעם מליבו, ואשתמיטתיה [נעלמה ממנו] תשובת רשב"א מקור דין זה, שם מפורש טעם אחר... שזו מידת חכמים ומידת ותיקין כדי ליתן שכר לעושי מצוה, ומידת התורה שהיא כותבת ומפרסמת עושה מצוה".

לפי "נקודות הכסף", יש נפקא מינה גדולה בין הטעמים: אם הטעם הוא מניעת שינוי, כדברי הט"ז, הרי שבמקום שבו הציבור מתחייב מראש לא לשנות את החפץ - לא יהיה צורך ברישום השם. אך לפי הרשב"א,

⁸ ש"ת הרשב"א ח"א סימן תקפא.

⁹ ילקוט שמעוני רות רמז תרד.

¹⁰ רמ"א י"ד סימן רמט, יג.

¹¹ **רבי שבתי בן מאיר הכהן (הש"ך, בעל "נקודות הכסף") (וילנה-הולשוי), השפ"ב-התכ"ג** - נולד בליטא לאביו רבי מאיר הכהן, תלמידו של המהרש"ל. בצעירותו למד בישיבות וילנה וקראקא. בגיל עשרים וארבע בלבד הדפיס את חיבורו "שפתי כהן" על יורה דעה, שהפך לאחד משני עמודי התווך של פרשנות השולחן ערוך (לצד הט"ז). בתקופת גזירות ת"ח ות"ט נאלץ להימלט מווילנה ונדד ממקום למקום, חוויות שאותן תיאר בקינתו "מגילת עיפה". לאחר נדודיו התקבל כרבה של הולשוי שבמורביה. ספרו "נקודות הכסף" נכתב כהשגות על דברי הט"ז. בנוסף, חיבר את "תקפו כהן" בענייני ספקות ומוחזקות. פסקיו הם אבני יסוד ב"חושן משפט" וב"יורה דעה". נפטר בגיל צעיר, בהיותו בן ארבעים ואחת שנה בלבד, ונקבר בבית הקברות היהודי בהולשוב שבצ'כיה של ימינו.

¹² נקודות הכסף סימן רמט סעיף יג.

הרישום הוא ערך כשלעצמו ("מידת ותיקין") שנועד לפרסם את עושה המצוה ולעודד תורמים נוספים, ולכן הוא ראוי בכל מקרה.

ניתן ליישב את דברי הט"ז, ולומר שאמנם מקור פסיקת הרמ"א הוא אכן בתשובת הרשב"א, אך הטעם שהביא הט"ז מבוסס היטב בדברי הירושלמי שהזכרנו לעיל. הירושלמי קובע מפורשות כי חפץ ששם הבעלים חקוק עליו נחשב כמי ש"לא נשתקע שם בעליו", ובמקרה כזה חלים מגבלות מחמירות על שינוי ייעודו. נראה כי הט"ז ביקש להעניק למנהג פרסום שמות התורמים רובד הלכתי מוצק, נוסף על הטעם חינוכי של הרשב"א.

בעקבות דברים אלה, דנו הפוסקים ביישוב הסתירה שבין איסור ההתפארות לבין ההיתר לכתוב את השם:

בשו"ת שבט הלוי¹³ מסתייג **הרב שמואל הלוי ואזנר**¹⁴, מפרסום בולט מדי על גבי תשמישי קדושה מרכזיים, ומחלק בין סוגי הכלים:

"עניות דעתי שלא לכתוב על ארון הקודש, באופן בולט הרבה, שמו של הנודב, דיראה מזה כאילו שמו של הנודב הוא חלק מכלי קודש זה... ומה שכותבים כולם על המעיל של ספר תורה הוא... שיהיה ידועה שייכות ספר התורה לבעלים אלו דווקא".

בספר "תשובות והנהגות" מבאר **הרב משה שטרנבוך**, ראב"ד העדה החרדית בירושלים, כי המדד העיקרי הוא התועלת הציבורית וכוונת הלב:

"והכל הולך אחר הכוונה... שאלו מתכוונים לטובת המוסד במה שמפרסמים תורמים ומקיימין מצוה, ואלו כל כוונתן רק לעצמם לבד להתפאר ולהתגאות בזה - נכשלין בכך".

למדנו אם כן, כי כתיבת השם היא הנהגה ראויה המשמשת כ"מנהג ותיקין". היא מאפשרת להכיר טובה לתורם ומעודדת נדיבים נוספים. עם זאת, על התורם להשתדל שכוונתו תהיה לשם שמים ולתועלת המוסד, ולא כדי להתפאר בפני כל על מעשהו הטוב ועל מעמדו הנכבד.

שימור זכויות ראשונים

שאלה מצויה בתחום זה, היא מעמדו של תורם ראשון כאשר החפץ שתרום התבלה, או כאשר מבנה ששיפץ זקוק לשיפוץ נוסף על ידי תורם חדש. האם רשאים הגבאים להסיר את לוח ההנצחה הישן ולהחליף את שמו של התורם הראשון בשמו של התורם הנוכחי?

בספר **חשוקי חמד**¹⁵ דן **הרב יצחק זילברשטיין**, מגדולי הפוסקים, גיסו של מרן רבי חיים קניבסקי זצ"ל ורבה של שכונת רמת אלחנן בבני ברק, בשאלה זו, ומכריע כי מן הדין והיושר אין למחוק את זכרו של התורם הראשון,

¹³ שו"ת שבט הלוי ח"ה סימן קלד.

¹⁴ **רבי שמואל הלוי ואזנר (בעל "שבט הלוי") (וינה שבאוסטריה-בני ברק), התרע"ג-התשע"ה** - מגדולי פוסקי ההלכה בדורות האחרונים ומנהיגה הרוחני של שכונת "זכרון מאיר". בצעירותו למד בישיבת "חכמי לובלין" אצל רבי מאיר שפירא, ועלה לארץ ישראל לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. הקים את ישיבת "חכמי לובלין" בבני ברק ועמד בראשה במשך עשרות שנים. נודע כסמכות הלכתית עליונה ופסקיו התקבלו בכל תפוצות ישראל. עסק רבות בביצור חומות הדת ובפתרון שאלות טכנולוגיות והלכתיות מורכבות שהתעוררו בדורו. נודע ביראת השמים הצרופה שלו ובדבקותו במסורת הפסיקה של גדולי הדורות הקודמים. נפטר בערב חג הפסח בגיל 102. מחבר הספרים: "שבט הלוי" - סדרת ספרי שו"ת הכוללת אחד-עשר כרכים על כל חלקי השולחן ערוך, "שבט הלוי" על התורה - חידושים וביאורים על חמישה חומשי תורה, "שבט הלוי" על הש"ס - חידושים על מסכתות התלמוד, "שיעורי שבט הלוי" - סיכומי שיעוריו על הלכות נידה, "מבית לוי" - קובצי פסקים והנהגות שהוצאו על ידי תלמידיו, "דרשות שבט הלוי" - דרשות שנשא במעמדים שונים ובישיבה.

¹⁵ חשוקי חמד עירובין פב ע"ב.

גם אם תרומתו הפיזית כבר אינה קיימת. הוא מבסס זאת על דברי בעל **שבט הלוי**¹⁶, שקבע כי בבניית בנין חדש במקום ישן, יש להעביר את לוחות הזיכרון באופן שיכבד את הראשונים:

"שמן הדין והיושר להעביר הזכרת זכותו מבנין הישן לבנין החדש... ויקבעו במקום הניכר שזה הנודר הראשון היה הראשון והגורם לבית קדוש זה, ונתגלגל הזכות שלו לבניית בית חדש בהרחבה על ידי נודרים חדשים".

לפיכך, גם אם השיפוע הראשון התבטל מאליו והמבנה נהנה כעת רק מכספי התורם השני, אין להסיר את שם הראשון. הפתרון הראוי הוא להותיר לוח זיכרון המציין כי השיפוע המקורי נעשה על ידי פלוני, ובזכותו התפללו במקום שנים רבות.

שאלה דומה לזו, עולה בנוגע להנצחה במהדורות חוזרות של ספרים. אדם שהוציא לאור ספר בעזרת תורמים, והמהדורה אזלה. כעת הוא מדפיס מהדורה שניה מכספו הפרטי - האם הוא רשאי להשמיט את דפי ההנצחה של המהדורה הראשונה?

הרב יצחק זילברשטיין מכריע בהמשך דבריו שם, כי אף שהתורמים נהנו מכך ששם מופיע על עותקי המהדורה הראשונה, ואף שהמוציא לאור לא נהנה מכספם לצורך הדפים והכריכה של המהדורה החדשה - מכל מקום אין זה מן היושר להשמיטם לגמרי. זאת משום שהמהדורה השניה נשענת על ה"סדר" והעימוד שנעשו בכספי הראשונים. הפתרון הראוי הוא לרכז את שמות כל התורמים בעמוד אחד בתוך הספר החדש, תוך ציון שותפותם.

פרסום שמו של תורם יהודי שאינו שומר תורה ומצוות

סוגיה רגישה העולה בהקשר זה, היא שאלת קבלת תרומה ופרסום שמו של תורם שאינו שומר תורה ומצוות. בשו"ת מהר"ם שיק¹⁷ דן רבי משה שיק¹⁸, במקרה של אדם שנדר לתרום שלט "שויתי" מפואר לבית הכנסת וביקש לחקוק עליו את שמו. חלק מבני הקהילה מחו על כך, בטענה שהתורם חשוד על חילול שבת ואין זה ראוי ששמו יתנוסס על גבי כלי קודש.

המהר"ם שיק מכריע כי יש לקבל את התרומה ולפרסם את שם התורם, בהתבסס על מספר יסודות:

¹⁶ שו"ת שבט הלוי ח"ט סימן רה.

¹⁷ שו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן פא.

¹⁸ רבי משה שיק (המהר"ם שיק) (הונגריה), התקס"ז-התרל"ט - בילדותו כוח תפיסתו היה חלש ולא הצליח ללמוד אפילו דף גמרא אחד, על כן הדיר שינה מעניו על מנת לחזור שוב ושוב על לימודיו בשקידה רבה עד שנפתחו לו מעיינות החכמה. בגיל ארבע עשרה הגיע לישיבתו של ה"חתם סופר" בפרשבורג ובשמעו שאלה ששאל ה"חתם סופר" את בחורי הישיבה שהיו גדולים ממנו ולא מצאו את התשובה המתאימה, אמר את תשובתו. החתם סופר התפעל מתשובתו ובמשך שלוש שנים הזמין לסעודות שבת וימים טובים. בגיל שבע עשרה היה בקי בכל השולחן ערוך אורח-חיים ועם זאת היה בעל ענוה. הקפיד על חלוקת זמן הלימוד וכאשר הגיע הזמן שקבע ללימוד כלשהו הפסיק את הלימוד הקודם, אפילו אם עסק בכתובת תשובה לשאלה הפסיק באמצע. בשנת התקצ"ח מונה לרבה של העיר ירגין הסמוכה לפרשבורג, והקים בה ישיבה גדולה. בשנת ה'תרכ"א מונה לרבה של חוסט והעביר אליה את ישיבתו. היה מראשי הלוחמים נגד הרפורמים. כאשר החליטו ראשי הקהלה להוסיף במשכורתו סירב לקבל את התוספת כיון שהשיבו בשלילה לבקשת המלמדים לקבל תוספת לשכרם. ראשי הקהלה החליטו להוסיף במשכורתם של המלמדים, השוחטים, הדיין והשמש ואז רבי משה הסכים לקבל את התוספת. לעת זקנתו נעשה סגי נהור וסבל ייסורים, אך התחנן לבורא עולם לחיות גם אם נגזר עליו לשכב במטה כל ימיו ולא לעשות מאומה רק לומר "שמע ישראל" פעם אחת ביום. נודע בעיקר בזכות ספרו שו"ת מהר"ם שיק שבו למעלה מאלף תשובות בכל חלקי השו"ע. מלבד זאת חיבר פירושים על התורה, על הגדה של פסח ועל פרקי אבות, חידושים על הש"ס, ועוד.

א. קבלת תרומה מ"רשעים" כפתח לתשובה: המהר"ם שיק מזכיר את דברי הגמרא בחולין¹⁹, לפיהם מקבלים קרבנות ותרומות גם ממי שעובר עבירות, ומדגיש כי הרמב"ם פסק שהקב"ה מקבל את תשובתם ונדבתם של ישראל כל עוד הם מאמינים ביסודות הדת. יתרה מכך, הוא מציין כי המניעה מלקבל את התרומה עלולה לנעול דלת בפני השבים:

"שמא דבר זה יעוררו לחזור בתשובה... והמונע מלקחת מהם – נועל דלת בפני השבים".

ב. הקדמת שונא לאוהב: המהר"ם שיק מוסיף, כי לעיתים יש מצוה להקדים "שונא"²⁰ לאוהב, כדי לכבוש את היצר ולקרבו. לפיכך, גם לעניין חקיקת השם על ה"שויתי" אין לערער, שכן מנהג ישראל לפרסם עושי מצוה תקף גם במקרה זה.

ג. החשש מלשון הרע: ניתן היה לחשוב, שפרסום שמו של אדם השנוי במחלוקת בקהילה עלול לגרום לאנשים לדבר עליו לשון הרע, אך אין זה נכון, כי פרסום עושה המצוה, כאשר הוא נעשה מתוך כוונה לשם שמים ולקירוב רחוקים, אינו אמור להוביל לתוצאות שליליות, אלא להפך - להרבות שלום וזכויות בישראל:

"תפקידם של אליהו והמשיח להביא שלום ולבטל את הקנאה והשנאה מעם ישראל... והקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה".

ציון תרומת גוי באמצעות שלט הנצחה

לאחר שביססנו את היסוד לפרסום תורמים מישראל כ"מידת חכמים ומידת ותיקין", יש לדון במקרה שבו נתקבלה תרומה מגוי: האם קיימת מניעה הלכתית לציין את שמו על שלט הנצחה בבית הכנסת?

ביסוד הדברים, נראה כי הטעם המרכזי לפרסום תורמים - "לפתוח דלת לעושי מצוות" - אינו שייך בגוי, שכן המטרה היא לעודד את בני ישראל לדבר מצוה ולא את הגויים.

בנוגע לדרישת גוי לקבוע את שמו לזיכרון תמורת תרומתו, **בשו"ת יביע אומר**²¹ נטה לאסור חקיקת שם גוי על גבי הקדשות בבית הכנסת, מחשש לחילול השם וכדי למנוע לזות שפתיים, כאילו אין ישראל תורמים לבית הכנסת ואנו נצרכים לתרומת גויים. וכך פסק גם **הגרי"ש אלישיב**²², שאם הגוי מתנה את תרומתו בקביעת שלט - אין לקבלה.

שאלה ייחודית בעניין זה, נידונה על ידי **הרב פנחס זביחי**, ראש מוסדות "עטרת פז" בירושלים, **בשו"ת עטרת פז**²³, שם נשאל אודות יהודי שביקש להנציח בארון קודש את בנו וחבריו שנהרגו בתקרית מבצעית, וביניהם חייל דרוזי. האב עמד על כך ששמות כל הנופלים, כולל החייל הגוי, יופיעו על שלט הזיכרון.

¹⁹ חולין ה ע"א.

²⁰ מי שמותר לשנאתו בשל עבירותיו.

²¹ שו"ת יביע אומר ח"ז או"ח סוף סימן כב.

²² ראה חשוקי חמד גיטין נו ע"א.

²³ שו"ת עטרת פז ח"א ג אהע"ז סימן ה.

המחבר מתיר את הדבר, ומבסס זאת על מקורות שונים, ובהם דברי **מסכת סופרים**²⁴, לפיהם נוהגים להזכיר לטובה את חרבונה בתום קריאת מגילת אסתר, באמירת: "וגם חרבונה זכור לטוב", על אף שחרבונה היה גוי²⁵. ואם משה רבנו הכיר טובה ליאור ולעפר, ודאי שיש להכיר טובה לאדם שמסר את חייו למען הגנת עם ישראל.

לבסוף, לאחר שראינו כי פרסום עושי מצוה הוא "מנהג ותיקין" המותר על פי ההלכה ואף נכון וראוי מדין הכרת הטוב וכדי לעודד אנשים נוספים לדבר מצוה, נזכיר כי על האדם להישמר בליבו מחמדת הכבוד וממידת הגאווה.

חז"ל²⁶ אומרים, כי כל מצוה שאדם עושה נרשמת בכתב אמת: "אליהו כותבה ומלך המשיח, והקדוש ברוך הוא חותם על ידיהם". והנה ברי לכל בר דעת, כי כתיבה וחתומה עליונה זו, הנחקקת לנצח בספר הזיכרונות של ריבונו של עולם, יקרה וחשובה לאין ערוך מכל רישום גשמי על גבי לוח מתכת או שלט שיש.

בקצרה

פתחנו בדמותו של בצלאל בן אורי, שהתורה מייחסת לו את עשיית הארון באופן אישי, כשכר על כך ש"נתן נפשו" על המלאכה יותר מכולם. וזהו הבסיס לכך שמותר ומקובל לפרסם עושי מצוה כהכרת טובה על מסירותם.

המשנה במסכת **יומא** מציינת לשבח נדבנים שהעניקו כלים למקדש, כאשר מטרת הפרסום הם:

א. הכרת טובה לתורם.

ב. "לפתוח דלת לעושי מצוה" - עידוד אחרים לתת מנדבת ליבם.

לכן אין בכך פגיעה בענוה, משום שהפרסום משרת מטרה עליונה - חינוכית וציבורית.

שינוי ייעוד והחלפת חפצי הקדש

הגמרא **בערכין** מבחינה בין שינוי תרומה ל"דבר רשות" לבין שינוי ל"דבר מצוה". אסור לקחת תרומה ולהשתמש בה לצרכי חולין (כמו תשלום חובות, חשבונות או צרכים משרדיים), כי יש בכך משום ביזיון למטרה הקדושה שלשמה ניתן הכסף. מכל מקום, מותר למכור או לשנות את החפץ כדי לממן מצוה אחרת (כמו קניית ספר תורה), כי ההנחה היא שהתורם מסכים שיעשה בכספו השימוש הטוב ביותר למען הקודש.

עם זאת, **בירושלמי** מבואר, כי אם שמו של התורם חקוק על החפץ, זה מקשה על השינוי (אפילו לשם מצוה אחרת), כי הזיקה לתורם המקורי נשמרת.

הרמ"א כותב, ש"ראוי" לתורם לכתוב את שמו על החפץ, ובטעם הדבר נחלקו הפוסקים:

לפי **הט"ז**, מטרת הרישום היא לשמור שהתרומה תישאר בבית הכנסת - שהגבאים לא ימכרו או יחליפו את התרומה בקלות.

לפי **הש"ך**, הרישום נועד לתת שכר ותודה לתורם על מסירותו, וכן לעודד אותו ואת האחרים להמשיך ולתרום.

²⁴ מסכת סופרים פ"ד, ה"ג.

²⁵ אף שיש מדרשים האומרים שחרבונה היה למעשה אליהו הנביא, ביאר הרד"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק נ) שגם אם אליהו התחפש לחרבונה, הבחירה בדמותו מעידה שהיה בו דבר טוב. ומכאן שיש להזכיר לטובה נכרי המיטיב עם ישראל. ראה בניית בית כנסת כהלכה עמ' קיח.

²⁶ רות רבה ה, ד.

זכויות ראשונים

הרב יצחק זילברשטיין פוסק, שגם בשיפוץ חוזר או בבניה מחדש, אין למחוק את זכר התורם הראשון. יש להעביר את הלוח הישן למקום ניכר בבנין החדש כדי להכיר טובה למי שהיה הגורם הראשוני להקמת המקום.

תרומות מיהודי שאינו שומר מצוות או מגוי

המהר"ם שיק פוסק, שיש לקבל תרומות גם מאנשים הרחוקים מקיום תורה ומצוות, כי דבר זה עשוי לשמש כפתח לתשובה, ויש לפרסם את שמם כנהוג.

הרב עובדיה יוסף והרב יוסף שלום אלישיב נוטים לאסור חקיקת שם של גוי על לוחות הנצחה בבית הכנסת, מחשש לחילול השם.

בשו"ת עטרת פז הותר לציין שם של חייל גוי שנפל עם חברו היהודי, מדין הכרת הטוב למי שמסר נפשו להגנת ישראל.

בחתימת הדברים ציינו, כי לצד חשיבות ההנצחה הגשמית על לוחות מתכת, העיקר הוא הרישום הרוחני: "אליהו כותבה ומלך המשיח, והקדוש ברוך הוא חותם". הכתיבה בספר הזיכרונות של ריבונו של עולם היא השכר האמיתי והנצחי לכל עושה מצוה.